

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018 (K 6/2018 vp): Asia on saapunut sosiaali- ja terveysvaliokuntaan lausunnon antamista varten. Lausunto on annettava työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- yhdenvertaisuusvaltuutettu Kirsi Pimiä, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto
- ylitarkastaja Venla Roth, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto

Valiokunta on saanut kirjalliset lausunnot:

- FDUV Förbundet de utvecklingsstördas väl
- Invalidiliitto ry
- Kehitysvammaliitto ry
- Vammaisfoorumi ry

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Yleistä

Ensimmäisessä nelivuositain eduskunnalle annettavassa kertomuksessaan yhdenvertaisuusvaltuutettu käsittelee laajasti toimivaltaansa kuuluvia asioita ja antaa eduskunnalle yhdeksän suositusta. Kertomus antaa selkeän kuvan uuden yhdenvertaisuuslain (1325/2014) toimivuudesta ja uudistamistarpeista. Kertomuksessa nostetaan esimerkkien kautta esille tärkeitä vallitsevan oikeustilan vahvuuksia sekä käytännön soveltamistilanteissa havaittuja merkittäviä puutteita.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta keskittyy lausunnossaan erityisesti kertomuksen syrjintää ja osallisuutta, vammaisten henkilöiden täysimääräistä osallisuutta ja yhdenvertaisuusvaltuutetun ihmiskaupparaportoin tehtävää koskeviin osiin.

Valiokunnan lausunto StVL 11/2018 vp

Syrjintä ja osallisuus

Yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtävänä on edistää yhdenvertaisuutta ja puuttua syrjintään. Kertomuksen mukaan yhdenvertaisuusvaltuutetun kolmen ensimmäisen toimintavuoden aikana yhteydenottoja on tullut koetusta tai havaitusta syrjinnästä laajasti eri syrjintäperusteilla ja kaikilta elämäntilanteilta. Kertomuksen mukaan valtuutetun tietoon tulleissa kanteluissa on usein kyse rakenteellisesta syrjinnästä, johon vaikuttaminen edellyttää pitkäjänteistä toimintaa.

Valiokunta korostaa, että syrjinnän ehkäisemisellä ja osallisuuden edistämällä estetään myös yhteiskunnasta syrjäytymistä ja vähennetään eriarvoisuutta. Yhteiskunnan palveluilla, kuten sosiaali- ja terveyspalveluilla sekä työllisyyspalveluilla, on tärkeä rooli osallisuuden edistämisessä. Tämän vuoksi rakenteelliseen syrjintään palveluissa on kiinnitettävä erityistä huomiota. Valiokunta yhtyy valtuutetun näkemykseen siitä, että yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi tulee vaikiinnuttaa osaksi kaikkea lainvalmistelua sekä valtioneuvoston hankkeiden valmistelua.

Vammaisten henkilöiden kohtaama syrjintä

Sosiaali- ja terveysvaliokunta kiinnittää erityisesti huomiota valtuutetun havaintoihin vammaisten henkilöiden kohtaamasta syrjinnästä. Kertomuksen mukaan vammaisuus on ollut yhdenvertaisuusvaltuutetun koko tähänastisen toimikauden ajan toiseksi yleisin syrjintäperuste, jonka vuoksi valtuutettuun otetaan yhteyttä. Vammaiset kokevat kertomuksen mukaan syrjintää erityisesti koulutuksessa ja opetuksessa, yksityisissä palveluissa ja sosiaali- ja terveyspalveluissa.

Valiokunta pitää tärkeänä, että yhdenvertaisuusvaltuutetulla on riittävät resurssit myös vammaisten henkilöiden syrjintää koskevien ilmoitusten selvittämiseen.

Valiokunta pitää huolestuttavana yhdenvertaisuusvaltuutetun näkemystä siitä, että vaikka vammaisten henkilöiden oikeudet ovat Suomessa muodollisesti hyvät, oikeuksien toteutumisessa on ongelmia. Valtuutetun mukaan päätöksenteossa ei osata vielä ottaa riittävästi huomioon YK:n vammaisten oikeuksien yleissopimuksen vaatimuksia. YK:n vammaissopimuksen tarkoituksena on taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Sopimuksessa korostetaan vammaisten ihmisten itsemääräämisoikeutta, yhdenvertaisuutta ja osallisuutta kaikessa heitä koskevassa päätöksenteossa.

Valtuutettu kiinnittää kertomuksessaan huomiota yhdenvertaisuuslain mukaisen kohtuullisten mukautusten vaatimuksen toteutumiseen. Valtuutetun mukaan vammaisten henkilöiden oikeudet voivat kuitenkin toteutua vain, jos niiden käytön mahdollistavat välttämättömät vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987) annetun lain mukaiset palvelut ja tukitoimet ovat oikea-aikaisesti ja riittävästi saatavilla. Valtuutetun mukaan vammaiselle henkilölle suuri yhdenvertaisuuden este on jäädä ilman vammaispalvelulaissa tarkoitettuja välttämättömiä palveluita. Valtuutettu korostaa, että vammaispalveluille tulee turvata riittävät resurssit.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta toteaa, että eduskunnassa on tällä hetkellä käsittelyssä hallituksen esitys uudeksi vammaispalvelulaiksi (HE 159/2018 vp), jonka yhtenä tavoitteena on turvata riittävät ja sopivat palvelut yhdenvertaisesti kaikille vammaisille henkilöille. Ehdotetulla lailla vah-

Valiokunnan lausunto StVL 11/2018 vp

vistettaisiin vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta sekä saatettaisiin vammaispalvelut YK:n vammaissopimuksen edellyttämälle tasolle.

Valtuutettu kiinnittää kertomuksessaan huomiota myös vammaisille henkilöille tärkeiden asumispalvelujen ja tulkkauspalvelujen kilpailuttamisen aiheuttamiin ongelmiin. Valtuutetun mukaan erityisesti asumispalvelujen kilpailuttaminen ja siitä aiheutuva epävarmuus palveluntarjoajien pysyvyydestä ja todellisesta kyvykkyydestä aiheuttavat merkittävän riskin vammaisen asukkaan yhdenvertaisuudelle, itsemääräämisoikeudelle ja henkilökohtaiselle vapaudelle.

Eduskunnan käsiteltävänä on parhaillaan kansalaisaloite vammaisten henkilöiden välttämättömän avun ja tuen kilpailuttamisen lopettamisesta (KAA 2/2018 vp). Sosiaali- ja terveysvaliokunta on talousvaliokunnalle antamassaan lausunnossa (StVL 10/2018 vp) pitänyt kansalaisaloitteensa esille tuotuja ongelmia vammaisten henkilöiden palvelujen hankinnoissa vakavina. Erityisen ongelmallisena valiokunta pitää sitä, että vammaisten henkilöiden osallisuudesta heitä koskevassa päätöksenteossa ei ole riittävästi huolehdittu eikä palvelujen jatkuvuutta ole turvattu. Palvelujen käyttäjillä ei myöskään ole riittäviä oikeussuojakeinoja hakea muutosta järjestämistavan valintaan.

Vammaisten henkilöiden asumisen osalta valiokunta korostaa, että YK:n vammaissopimuksen 19 artiklan mukaan vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus valita asuinpaikkansa sekä se, missä ja kenen kanssa he asuvat, eivätkä he ole velvoitettuja käyttämään tiettyä asuinjärjestelyä. Myös hallituksen esityksessä uudeksi vammaispalvelulaiksi vahvistetaan vammaisen henkilön oikeutta valita asuinpaikkansa.

Valiokunta painottaa yhdenvertaisuusvaltuutetun tavoin, että kunnalla on useita eri tapoja järjestää vammaispalvelut ja hankintalain mukainen hankintamenettely on vain yksi palvelujen toteuttamistapa. Järjestämistavan valinnassa ja palvelujen toteutuksessa tulee aina ottaa huomioon vammaisen henkilön oikeuksia ja palvelujen laatua turvaava lainsäädäntö. Jos voimassa olevan lainsäädännön edellytyksiä vammaisen henkilön osallisuuden, itsemääräämisoikeuden ja palvelujen laadun sekä jatkuvuuden turvaamisesta ei pystytä täyttämään julkisin hankinnoin järjestävillä palveluilla, palvelut tulee järjestää muulla tavoin.

Valiokunta korostaa, että vammaispalvelujen asiakkaiden osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet tulee turvata nykyistä paremmin palvelujen järjestämistavan valinnasta ja palvelujen toteuttamisesta päätettäessä. Kansalaisaloitteesta antamassaan lausunnossa valiokunta on esittänyt, että valtioneuvosto nimittäisi asiantuntijatyöryhmän, joka arvioisi viipymättä säädösmuutostarpeet vammaisten henkilöiden osallisuuden ja oikeussuojakeinojen vahvistamiseksi ja sosiaali- ja terveyspalvelujen hankintamenettelyn kehittämiseksi.

Esteettömyys ja saavutettavuus

Yhdenvertaisuusvaltuutettu tuo kertomuksessaan esille monia esteettömyyden ja saavutettavuuden puutteisiin liittyviä ongelmia. Sosiaali- ja terveysvaliokunta yhtyy valtuutetun näkemykseen siitä, että kohdennettujen palvelujen ja mukautusten lisäksi tarvitaan kaikille sopivaa suunnittelua, esteettömyyttä ja saavutettavuutta. Valiokunta korostaa yhdenvertaisuusvaltuutetun tavoin,

Valiokunnan lausunto StVL 11/2018 vp

että esteettömyys ja saavutettavuus pitäisi huomioida ennakoivasti uudistusten ja lainsäädäntö-hankkeiden yhteydessä.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2016/2102 julkisen sektorin organisaatioiden verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta (saavutettavuusdirektiivi) kansallinen täytäntöönpano on vielä kesken. Sen täytäntöönpanoa koskeva hallituksen esitys laeiksi digitaalisten palvelujen tarjoamisesta sekä sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annetun lain muuttamisesta (HE 60/2018 vp) on parhaillaan eduskunnan käsiteltävänä. Saavutettavuusdirektiivin tavoitteena on parantaa viranomaisten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuutta käyttäjien ja erityisesti tiettyjen erityisryhmien, kuten vammaisten henkilöiden, kannalta. Valiokunta toteaa, että saavutettavuusdirektiivi parantaa erityisesti verkkopalvelujen teknistä saavutettavuutta. Valiokunta pitää teknisen saavutettavuuden edistämistä tärkeänä, mutta yhdenvertaisuuden lisäämiseksi pitää kehittää myös verkkopalvelujen helppokäyttöisyyttä ja selkokielisyyttä.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomuksen mukaan noin 11 prosenttia sosiaali- ja terveyspalveluita koskevista ilmoituksista liittyy kieleen. Valtuutettu nostaa esille muun muassa viittomakielisten, saamen- ja venäjänkielisten sekä romaniväestön kokemia syrjintätapauksia. Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää yhdenvertaisuuden kannalta ongelmallisena, että palveluja ei aina saa omalla äidinkielellä. Valiokunta toteaa, että yhdenvertaisuusongelmia liittyy myös tilanteisiin, joissa esimerkiksi vammaisella henkilöllä on kognitiivisista rajoituksista johtuvia vaikeuksia ymmärtää viranomaisen vaikeaselkoista kieltä. Valiokunta painottaakin palvelujen, ohjeiden ja verkkosivustojen selkokielisyyden tärkeyttä. Selkokielisyyden lisäämisellä voidaan edistää palvelujen saavutettavuutta ja yhdenvertaisuutta.

Ihmiskaupan uhrien tunnistaminen ja auttaminen

Valtuutetulla on ihmiskaupparaportoitajana hyvin laaja toimenkuva, joka ulottuu viranomaisten ja muiden ihmiskauppaan liittyviä tehtäviä hoitavien toiminnan seurannasta aina kansainväliseen yhteistyöhön. Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää hyvänä, että kertomuksessa käsitellään perusteellisesti ihmiskaupan uhrien asemaa.

Kertomuksen mukaan ihmiskaupan uhreilla on usein erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemaansa sosiaali- ja terveyspalveluja. Ihmiskaupan uhrin ovat usein usean yhtäaikaisen tuen tarpeessa, mutta he eivät traumaattisten kokemustensa, puutteellisen kielitaitonsa tai muun vaikean asemansa vuoksi pääse tarvitsemiensa palvelujen piiriin.

Kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain (746/2011, vastaanottolaki) mukaan ihmiskaupan uhreilla on ihmiskaupassa uhriutumisen johdun oikeus tiettyihin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Lain mukaan auttamistoimet tulee järjestää ihmiskaupan uhrin yksilöllisen tuen tarpeen arvioinnin perusteella ja auttamistoimia järjestettäessä tulee ottaa huomioon uhrin iästä, turvattomasta asemasta sekä fyysisestä ja psyykkisestä tilasta johtuvat erityistarpeet ja sekä uhrin että auttamistoimia järjestävän henkilöstön turvallisuus. Ihmiskaupan uhrien auttaminen on järjestetty kaksijakoisella mallilla, jossa kunnat vastaavat niiden ihmiskaupan uhrien auttamisesta, joilla on kotikunta Suomessa. Joutse-

Valiokunnan lausunto StVL 11/2018 vp

non vastaanottokeskus vastaa niiden ihmiskaupan uhrien auttamistoimien järjestämisestä, joilla ei ole kotikuntaa.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu ja Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI tutkivat vuonna 2018 julkaistussa selvityksessä *Tuntematon tulevaisuus — selvitys ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan lainsäädännön toimivuudesta* (VN TEAS 24/2018), saavatko ihmiskaupan uhrit ne palvelut, joihin heillä tulisi kansainvälisen oikeuden ja EU-lainsäädännön sekä Suomen kansallisen lainsäädännön perusteella olla oikeus.

Selvityksestä kävi ilmi, ettei viranomaisapu tavoita kaikkia apua tarvitsevia ihmiskaupan uhreja. Erityisen haasteellinen tilanne on selvityksen mukaan kuntien sosiaali- ja terveydenhuollossa, jossa ei tunneta ihmiskaupan uhrien auttamista koskevaa vastaanottolakia eikä lakia osata soveltaa asiakastilanteissa. Heikon laintuntemuksen ja puutteellisen lainsoveltamista koskevan ohjeistuksen johdosta ihmiskaupan uhrit eivät aina saa palveluita, joihin he olisivat oikeutettuja.

Valtuutettu suosittelee kertomuksessaan selkiyttämään voimassa olevaa lainsäädäntöä ihmiskaupan uhrien palveluiden turvaamiseksi kunnissa sekä parantamaan sosiaali- ja terveydenhuollon ohjeistusta. Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää tärkeänä, että voimassa olevan lainsäädännön ja käytäntöjen muutostarpeet ihmiskaupan uhrien tunnistamiseksi ja palvelujen turvaamiseksi kunnissa arvioidaan. Valiokunta korostaa myös sosiaali- ja terveydenhuollon ohjeistuksen tarvetta.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Sosiaali- ja terveysvaliokunta esittää,

että työelämä- ja tasa-arvovaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 7.2.2019

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Krista Kiuru sd
varapuheenjohtaja Hannakaisa Heikkinen kesk
jäsen Outi Alanko-Kahiluoto vihr
jäsen Arja Juvonen ps
jäsen Niilo Keränen kesk
jäsen Anneli Kiljunen sd
jäsen Jaana Laitinen-Pesola kok
jäsen Anne Louhelainen sin
jäsen Ulla Parviainen kesk
jäsen Aino-Kaisa Pekonen vas
jäsen Pekka Puska kesk
jäsen Veronica Rehn-Kivi r
jäsen Vesa-Matti Saarakkala sin

Valiokunnan lausunto StVL 11/2018 vp

jäsen Kristiina Salonen sd
jäsen Sari Sarkomaa kok
jäsen Martti Talja kesk

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Sanna Pekkarinen